

ДЭ..., прыстаўка. Абазначае: 1) аддзяленне, выдаленне, адмену, спыненне чаго-н. або адваротнае дзеянне, напрыклад: **дэгазацыя, дэкваліфікацыя, дэблакіраваць, дэмабілізацыя, дэнацыяналізацыя**; 2) рух уніз, паніжэнне, спад, напрыклад: **дэградацыя**. [Лац. de...].

Такім чынам, на аснове аналізу распрацаваных вышэй палажэнняў канцэпцыі можна зрабіць вывад аб тым, што найбольш складаным пытаннем лексікаграфічнай апрацоўкі прэфіксаў з’яўляецца дэфініраванне прэпазіцыйных марфем, паспяховае вырашэнне якога патрабуе ад складальніка слоўніка не толькі ўліку семантыкі, але і асаблівасцей ужывання дадзеных афіксаў са словамі пэўных часцін мовы.

М.С. Ржавуцкая, С.С. Мароз

Мінск, Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка

ТРАНСФАРМАВАНЫЯ МІЖМОЎНЫЯ АДПАВЕДНІКІ Ў ЛЕКСІКАГРАФІЧНЫХ КРЫНІЦАХ

Агульнавядома, генетычная роднасасць беларускай і рускай моў абумоўлівае высокую ступень іх тыпалагічнага падобенства. Разам з тым для гэтых моў характэрна таксама і наяўнасць “пэўных тыпалагічных адрозненняў, звязаная з дывергентнымі тэндэнцыямі развіцця кожнай з іх. У выніку даследавання лексікі блізкароднасных моў у параўнальна-супастаўляльным аспекце дазваляе як пацвердзіць іх тоеснасць, так і выявіць спецыфічныя асаблівасці” [2, с. 292].

Міжмоўныя адпаведнікі ў перакладазнаўстве азначаюцца як моўныя адзінкі арыгінала і перакладу, якія ў адным са значэнняў перадаюць аднолькавы ці адносна аднолькавы аб’ём інфармацыі або з’яўляюцца “функцыянальна раўназначнымі” [1, с. 65]. У шырокім сэнсе міжмоўны адпаведнік – гэта элемент тэксту зыходнай мовы адносна да сістэмы мовы перакладу. Адзінкай можа быць як слова або словазлучэнне, так і сінтагма, сказ, звышфразовае адзінства.

На думку большасці даследчыкаў, слова не з’яўляецца пастаянным сродкам выражэння перакладчыцкага адпаведніка. Разам з тым слова – гэта асноўная самастойная адзінка для выражэння моўнага сэнсу. Слова ў працэсе перакладу часта з’яўляецца апорным пунктам, на якім фіксуецца ўвага перакладчыка. Таму многія даследаванні лінгвістычнай тэорыі перакладу звязаны з аналізам лексічных міжмоўных адпаведнікаў. Акрамя таго, лексічныя міжмоўныя адпаведнікі фіксуюцца ў перакладных слоўніках.

На матэрыяле перакладнога беларускага слоўніка (Беларуска-рускі слоўнік. У 2 т. Т. 1. А–О. / АН БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа ; рэд. К. К. Атраховіч. 2-выд., перапрац. і дап. Мінск : БелСЭ, 1988. 813 с.) выявім, да якіх груп лексікі выкарыстоўваюцца трансфармаваныя адпаведнікі ў названай лексікаграфічнай крыніцы. Слоўнік БРС-1988 выбраны невыпадкова. Гэта даведнік нарматыўнага характару, які ахоплівае звыш 120 тыс. слоў і тэрміналагічных і фразеалагічных словазлучэнняў. Па шырыні ахопу лексікі, дакладнасці семантычнай распрацоўкі

і стылістычнай характарыстыкі гэта выданне з'яўляецца адным з найбольш удалых і дасканалых на свой час перакладных слоўнікаў.

Трансфармаваны адпаведнік – гэта адпаведнік, які выкарыстоўваецца ў перакладным слоўніку тады, калі ў мове перакладу для зыходнай адзінкі арыгінала адсутнічае аднаслоўная раўназначная лексічная адзінка. Пры гэтым узровень узнаўлення зыходнай адзінкі і адзінкі перакладу не супадае.

Аналіз лексікаграфічнай крыніцы (РБС-1988) паказаў, што трансфармаваныя адпаведнікі выкарыстаны для безэквівалентнай *літаратурнай* лексікі. Сярод лексічных эквівалентаў выяўлены адзінкі розных граматычных класаў: *назоўнікі*: алейніца – сосуд для растительного масла (с. 119); апушына – доска у края крышы (с. 137); ачэп – верхнее бревно в продольной стене постройки, на которое ставятся стропила (с. 162); бульбянішча – место, на котором рос картофель (с. 202); вантрабянка – колбаса из потрохов (печёнки, лёгкого) (с. 219); вочап – шест, к которому прикрепляется ведро у колодца (с. 240); дзірван – земля, густо поросшая травой (с. 380); забарсні – верёвочные петли, при помощи которых лапоть укрепляется на ноге (с. 419); замчыца – место, где стоит или стоял замок (с. 458); зніч – священный огонь (с. 532); мянташка – наждачная лопатка для точки косы (с. 706) і інш.; *прыметнікі*: брылясты – с большим козырьком (с. 199); валкі – 1. (о шерсти) хорошо поддающийся валке (с. 217); ленаваты – с ленцой (с. 640); лісцевы – из листьев (с. 647) і інш.; *дзеясловы*: абамлець – 1) упасть в обморок (с. 25); аброшваць – 2) мочить росой (с. 44); абымшыць – (брёвна в срубе) переложить мохом; (щели) заткнуть мохом (с. 54); адпасваць – 2) возмещать на пастыбе (с. 99); асмужыць – 1) затянуть мглою (с. 147); атрусіцца – (о крольчихе) родит крольчат (с. 153); брадзіць – 1) протаптывать след в траве; 2. (о солнце) то прячаться за облаками, то показываться (с. 194–195); валкаваць – (сено) сгребать в валки (с. 217); выглушыць – выловить, глуша подводными взрывами (с. 255); забарсаць – продеть, поротянуть обору в ушки лаптя (с. 419) і інш.; *прэстоўі*: аберуч – обеими руками, двумя руками (с. 32); давеку – до глубокой старости; до конца дней (с. 346); змрокам – на исходе дня, в сумерки (с. 527); маладзіком – в новолуние (с. 665); назіркам – не теряя из виду (с. 730); нагбом – п'ць што-н. – пить, наклоняя сосуд (с. 720) і інш.

Акрамя безэквівалентнай літаратурнай лексікі, у лексікаграфічнай крыніцы трансфармаваныя адпаведнікі падабраны да безэквівалентнай *гутарковай, дыялектнай, спецыяльнай і ўстарэлай* лексікі. Трансфармаваныя адпаведнікі гутарковай лексікі прадстаўлены адзінкамі такіх граматычных класаў, як: *назоўнікі*: аднаасобніцтва – разг. единоличное хозяйство (с. 86); асветніца – 2) разг. (о женщине) работник народного образования (с. 144); буслянка – разг. аистово гнездо (с. 204); вогнік – разг. сыпь на губах, лице (с. 236); гіз – разг. 2) состояние возбуждения от укусов слепней (о скоте) (с. 322); дашчанік – разг. 2) строение из досок (с. 372); дзяковіч – разг. сын дьячка (с. 381); дратаванка – разг. кнут, свитый из трёх верёвочек (с. 388); жыгала – разг. раскалённый прут, которым прожигают дырки (в дереве, кости) (с. 414); здор – разг. нутряное свиное сало (с. 514); караўка – разг. заскорузлая тряпка (с. 584); копанік – разг. полоз, сделанный из ствола дерева с корневым отростком (с. 610); кормнік –

разг. откормленный кабан (с. 611); курта – разг. куцая собака (с. 627); кувель – разг. пивная кружка (с. 628); леснічоўка – разг. дом лесника (с. 641); наедак – разг. то, чем можно наестся (с. 728); нявыкрутка – разг. безвыходное (трудное) положение (с. 805) і інш.; *прыметнікі*: бзікаваты – разг. с норовом, с причудами (с. 186); калашматы – разг. 2. (о человеке) в широких брюках (с. 564); кірпаваты – разг. слегка вздёрнутый (с. 601) і інш.; *дзеясловы*: абдыміць – разг. 1) обдать дымом (с. 31); адбэрсваць – разг. 1) вытягивать обору из ушка лаптя (с. 68); адлетаваць – разг. пережить лето (с. 82); адпалавініць – разг. отрезать половину (с. 90); барсаць – разг. продевать обору в ушки лаптя (с. 174); выкідаць – 2) перен. разг. с трудом вырастить (с. 262); выцерабіцца – разг. 1) пробиться (продратся) сквозь чашу (с. 293); глэмаць – разг. хватать зубами (губами) (с. 326); зажалезіцца – разг. (о точиле, бруске) покрыться железистым налётом (с. 438); закарцець – разг. сильно захотеться (с. 443); закватараваць – разг. поселиться на квартире (с. 443); закукаваць – 2) перен. разг. хлебнуть горя (с. 448); звягаць – разг. 2) назойливо напоминать (требовать) (с. 506); зжэхнуцца – разг. сильно испугаться (с. 517); зяхаць – разг. хватать воздух открытым ртом (с. 541); капыціць – разг. топтать копытами (с. 582) і інш.; *прыслоўі*: аднаруч – разг. одной рукой (с. 88); галаруч – разг. голыми руками, с голыми руками (с. 306); запагадзь – разг. в хорошую, солнечную погоду (с. 461); зняўцерпу – разг. от нетерпения (с. 534); нацямку – разг. с рассветом, на рассвете (с. 768) і інш.

Трансфармаваныя адпаведнікі для слоў, ужыванне якіх абмежавана тэрыторыяй (*дыялектных*), прэзентуюцца адзінкамі наступных граматычных класаў: *назоўнікамі*: адранак – обл. 2) утренняя пастьба коров (с. 94); аліва – обл. 1) деревянное масло (с. 119); булён – 2) обл. картофельный суп (с. 202); драпкі – обл. длинная витая или плетёная бахрома у полотенца (с. 388); днушка – обл. дощечка разделочная (с. 385); жардзянік – обл. забор из жердей (с. 410); зневідзь – обл. ненавистный человек (с. 531); зрэбнікі – обл. посконные порты (с. 538); ігліца – 3) обл. большая игла (с. 542); калошня – обл. пристройка к риге (с. 566); камы – обл. картофельное пюре (с. 572); канаплянка – 2) обл. посконный платок (с. 573); крупень – обл. крупяной суп (с. 617); крушня – обл. куча камней (с. 618); лісіца – обл. приспособление в телеге для возки брёвен (с. 647); вапельня – 2) обл. (место добычи извести) известковая копь (с. 219); віскуцень – обл. пронизывающий ветер (с. 234); груца – обл. 2) перловая (бобовая) каша (с. 336); дзядзінец – 2) обл. большой двор (с. 381) і інш.; *дзеясловамі*: запамагаць – обл. оказывать помощь; приносить пользу (с. 463); гідзіць – обл. 1) вызывать отвращение (гадливость) (с. 320) і інш.

Спецыяльная лексіка прадстаўлена ў лексікаграфічнай крыніцы наступнымі трансфармаванымі адзінкамі: абразаны – рел. подвергнутый обрезанию (с. 43); адзіночналікавы – грам. употребляющийся только в форме единственного числа (с. 76); асаваны – 1) текст. с натянутой основой (с. 148); дранкуля – охот. крупная дробь (с. 388); дружка – этн. подруга невесты в свадебном обряде (с. 390); замораны – тех. покрашенный морилкой (с. 457); заморвацца – тех. окрашиваться морилкой (с. 457); корба – тех. разг. ручка для вращательного движения (с. 610); корт – текст. хлопчатобумажная ткань (с. 611) і інш.

Да ўстарэлых лексічных адзінак перакладны слоўнік (РБС-1988) рэпрэзентуе наступныя трансфармаваныя адпаведнікі: аліва – уст. машинное масло (с. 119); акавітка – разг. уст. водка, настоянная на коренях (с. 112); бабіць – разг. уст. (о повитухе) принимать роды (с. 165); валочнік – уст. крестьянин, владеющий волокой земли (с. 217); дарэктар – уст. прост. домашний учитель (с. 365); дзедзіч – ист. наследник дедовского имени (с. 377); корх – уст. мера в ширину ладони (с. 611) і інш.

Аналіз лексікаграфічнай крыніцы паказаў, што трансфармаваныя адпаведнікі выкарыстоўваюцца для безэквівалентнай лексікі, якая ўключае літаратурныя лексічныя адзінкі, адзінкі, якія стылістычна дыферэнцыраваны размоўным стылем, а таксама дыялектныя, спецыяльныя і ўстарэлыя лексічныя адзінкі.

Трансфармаваны адпаведнік – фактычна апісальная дэфініцыя, якая прадстаўлена рознымі мадэлямі, ад мінімальнай адзінкі, у складзе якой адно-два самастойныя словы (маладзіком – в новолуние, нацямку – разг. на рассвете, віскуць – обл. пронизывающий ветер, зніч – священный огонь і інш.), да разгорнутых канструкцый, ускладненых аднароднымі, адасобленымі членамі сказа, а таксама даданымі сказамі розных відаў, як правіла, азначальнымі (забарсаць – продевать, протянуть обору в ушки лаптя; дзірван – земля, густо поросшая травой; выглушыць – выловить, глуша подводными взрывами; бульбянішча – место, на котором рос картофель).

Спіс выкарытанай літаратуры

1. Виноградов, В. В. Лексические вопросы перевода художественной прозы / В. В. Виноградов. – М. : МГУ, 1978. – 172 с.
2. Лавринович, Н. В. Сопоставительный аспект изучения лексических систем близкородственных языков (на материале ЛСП “географический ландшафт”) / Н. В. Лавринович // Слово во времени и пространстве: к 95-летию со дня рождения профессора М. Г. Булахова : материалы Междунар. науч. конф., Минск, 12–13 нояб. 2014 г. / Белорус. гос. пед. ун-т им. М. Танка ; редкол.: А. А. Гируцкий (отв. ред.) [и др.]. – Минск : БГПУ, 2014. – С. 291–294.

А.В. Семанькевіч

Мінск, Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт

БЕЛАРУСКІЯ НАЗВЫ ГРОШАЙ ЯК ДЫНАМІЧНАЯ ЛЕКСІКА-СЕМАНТЫЧНАЯ ГРУПА МНОЖНАЛІКАВЫХ НАЗОЎНІКАЎ

Множналікавыя назоўнікі застаюцца актуальным аб’ектам граматычных даследаванняў, нягледзячы на працяглую гісторыю вывучэння. Абумоўлена гэта тым, што лінгвісты так і не прыйшлі да адзінства ў поглядах на прыроду феномену *pluralia tantum* (далей *plt*), на яго ўзаемадзеянне з лексічнай семантыкай, на месца плюратываў у катэгарыяльнай сістэме субстантыўнага ліку. Некаторыя мовазнаўцы лічылі гэты лексіка-граматычны клас анамальнай, перыферыйнай і непрудуктыўнай граматычнай з’явай і нават выводзілі за межы сістэмы катэгорыі ліку [1, с. 391]. У нестандартнасці і асістэмнасці назоўнікаў *plt* лінгвісты